

כשיורד לישראל (קט) וכל אחד מהן היה טועמו לפי כחו, הדיבור על אחת כזוה וכמה, אמר דוד קול ה' בכה (הגליס טז ד), בכחו אין כתיב כאן, אלא בכה, (קי) בכחו של כל אחד ואחד, בעולם הזה נאלו ישראל מיצרים ונשתעבדו בבבל, ומבבל למדי, וממדי ליון, ומיון לאדום, ומאדום הקב"ה יגאל אותם ולא ישתעבדו עוד, שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים [לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד] (ישעיה טז י):

חסלת פרשת יהרו

פרשת משפטים

[א] ואלה המשפטים וגו' (שמות כא ה). (א) זש"ה ועו מלך משפט אהב (הגליס טז ד), כל העו והגבורה והשבח להקב"ה הן, אמר דוד לך ה' הגדולה והגבורה וגו' (הגליס טז י), עוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה, את מוצא (ב) מי שהוא בעל זרוע אינו עושה דבריו במשפט, אבל מעבר על המשפט, אבל הקב"ה הוא בעל זרוע ואוהב משפט, אתה כוננת מישרים (הגליס טז), אמר ר' אלכסנדרו שני, המרים היו מהלכין בדרך, והיו שונאין זה את זה, רביץ לו חמורו של אהו בהם, ראה אותו חבירו, ועבר, משעבר אמר כתיב בתורה כי תראה חמור שונאך [וגו' עוב תעוב עמו] (שמות כג ו), (ג) מיד חור ומען עמו, התחיל לשיח בלבו אמר כך היה פלוני אוהבו ולא הייתי יודע, נכנסו להם לפונדוק ואכלו ושתו, מי גרם להם שעשו שלום, על ידי שהביט זה בתורה, אתה כוננת מישרים וגו', איזה זה, זה משפט:

[ב] ואלה הכושפטים. (ד) זש"ה מלך במשפט יעמיד ארץ (מג"א טז ד), זה הקב"ה, ואיש תרומות יתנסנה (טז), זה אדם הראשון, שהופרש בתרומה. (ה) אמר ר' יוסי בן קצרתה מנין שהופרש בתרומה, שנאמר ואד יעלה מן הארץ וגו' (בראשית כ ו), ואחר כך וייצר ה' וגו' (טז טז), (ו) ככהתת הוא הנותנת מים ברתך עיכתה, ואח"כ נוסלת הלה, היו אוהב ואיש תרומות יתנסנה, שצוהו הקב"ה בזה אכול וזוה לא תאכל, ועבר על הציווי, כה גרם, ארורה האדמה בעבורך (טז: י), היו יתרכנה: ד"א כלך במשפט יעמיד, (ז) זה הקב"ה כשבא ליתן תורה לישראל פתח במשפט, כה כתיב, שם יש לו חוק ומשפט (שמות טו כב), וכאן למד משה את הכושפטים שלמד לישראל: (ח) אמר ר' אבהו כל מקום שנאמר אלה פכל את הראשונים, וכל מקום

הערות ותקונים

(קט) וכל א' מהן היה טועמו לפי כחו, ככ" רומי וכ" רח"ס כחוב, וכו' כבר כתבנו למעלה, והכוונה כי כבר כתוב זה לעיל בלוח כ"ב. ובפסיקתא טז דף ק"י ע"א) כתוב זה טז במקומו: (קי) בכחו של כל אחד ואחד, בפסיקתא נוסף, "אל הקב"ה לא מפני שאתה שומע קולת הרבה, אלא כי יודעים שהי הוא אינו ה' אלתיך". וע"ש בהערה קפ"ט:

(א) זש"ה ועו מלך משפט אהב, מוצא בתנחומא הכדס אהב זש"ה זקנת שיטיים, ועיין גם במדרש שמ"ד ריש פ"ג, ומובא בילקוט ריש משפטים רמז ט"ז גם בתנחומא כמו שהוא לפנינו ככ" (ב) מי שהוא בעל זרוע ואלו מעשר על המשפט, בהדפס נוסף חומס ונחל ומשכיר על דעת קנו וטעא פנים לפני ארבעה וקרוניו ועשה שאל כלין לאנשי: (ג) מיד חור וסען עמו ט', כלסון שלטניו מוצא גם בילקוט וכ"ה ככ" רומי וכ" רח"ס אולם בהדפס הוא קלת בהרבה לשון: מה עשה חור וסען ומלכוו התחיל מסי' עמו עוב קימעה מכלן העלה מכלן ערוק מכלן [ל' פרוק מכלן] עד שיסען עמו, ומלא עתק שלום ביניהם, ומצינו אמר לא הייתי כבוד שהוא שונאי ראה הלאך ריחם עלי כשראה אותו ואת המורד בדווקא מחוך כך נכנסו לפונדוק אכלו ושתו ביחד ונתאסבו זה לזה, היו אחת כוננת מישרים משפט ולדקה, ע"כ. מזה תראה כי המסדר היה הוסף דברים על לשון התנחומא שלנו, ועיין ג"כ בסגנון אחר במדרש שו"ס מומזר ל"ט: (ד) זש"ה מלך במשפט יעמיד ארץ זה הקב"ה, המאמר היה מנלא בסגנון אחר ככ"ד ריש פי"ד, ע"ס. ובתנחומא הכדס אהב ז' נמלא דרשה אחרת על זה הכתוב ע"ס, ועיין במ"ד פ"ג אות י"ג ג"כ בסגנון אחר: (ה) אמר ר' יוסי בן קצרתה, עיין ככ"ד טז זכירושלמי שנת פ"ב דף ה' ע"ב ולעיל ריש פרשת נח ובתנחומא הכדס ריש נח: (ו) ככתבת הוא, ל' כלשה, ועיין ככ"ד טז: (ז) ד"א זה הקב"ה כשבא ליתן תורה, מוצא בילקוט ריש משפטים, ועיין גם במדרש שמ"ד פ"ג אות ג' ברחבה וכן מוצא בלקה עוב בראשית ז' ד': (ח) אמר ר' אבהו כל מקום, כ"ד פי"ב אות ג' והרבה פעמים במקומות שונות במדרשים, וכן מוצא בלוח' שנת י"ג ע"ד

מדרש משפטים תנחומא מא

שנאמר ואלה מוסף על הראשונים, כתיב אלה תולדות השמים (גנאסיא זי), מה פסל, פסל תהו ובהו וחשך, (ט) וכן ואלה המשפטים, מוסף על הראשונים, שם שם לו חק ומשפט וגו':

[ג] ואלה המשפטים וגו'. (י) זש"ה מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו' (תהלים קמ"ט י"ט כ), (יא) עקילם בן אחותו של (יב) אנדרינוס היה מבקש להתגייר, והיה ירא מפני אנדרינוס דודו, א"ל מבקש אני לעשות סחורה, א"ל שמא אתה חסר כסף או זהב הרי (יג) התיסברון פניך, א"ל מבקש אני לעשות סחורה, ולירע דעתך של בריות, ואני מבקש להימלך בך היאך לעשות, (יד) א"ל כל (טו) פרקמטיא שאתה רואה שהיא נתונה בארץ, לך עסוק בה שמופה להתעלות, והוא היה מתכוין להתגייר. בא לו לארץ ישראל ולמד את התורה, כיון שבא אצלו אחר ימים מצאוהו ר' אליעזר ור' יהושע וראו פניו משונות, אמרו זה לזה עקילם למד את התורה, כיון שבאו אצלו התחיל לשאול להם שאילות, והם משיבוין אותו, עלה אצל אנדרינוס, א"ל על מה פניך משונות, שמא הפסידה הפרגמטיא שלך, או שביא אדם מוצר לך, א"ל לאו, ולמה פניך משונות, א"ל שלמדתי תורה, ולא עוד אלא שבלתי, א"ל וכי אמר לך, א"ל בך נמלכתי, א"ל אימתי, א"ל בשעה שאמרת לך מבקש אני לעשות סחורה, ואמרת לי כל פרגמטיא שאתה רואה שנתונה לארץ עסוק בה שמופה להתעלות, וחזרתי על כל אומות ולא מצאתי אוכה הנתונה לארץ בישראל, וסופן להתעלות, שכן אמר ישעיהו כה אמר ה' גואל ישראל קדושו (לבונה) [לבונה] נפש למתעב גוי לעבד מושלים וגו' (ישעיה מט ט), אמר לו (טז) סוגדוקרום שלו (יז) עתידין אלו ששמדתה שיהו המלכים

הערות ותקונים

ד"ה רש"י גרס, ועיין בלקח טוב שם הערה ו': (ט) וכן ואלה המשפטים מוסף על הראשונים, שם שם לו חק ומשפט הוא מאמר מר' יאודה במכילתא משפטים הוסיף על הראשונים שנמרה, ומונח בלקח טוב ריש משפטים: (י) זש"ה מגיד דבריו ליעקב עקילם בן אחותו כו', מונח בלקח טוב תהפ"ח, והליון תנחומא בראש המאמר מגיד דבריו ליעקב מוסב גם על המאמר מעשה בעקילם, רק מאמר הראשון הוא בתנחומא רש"י שפטים, ומן מעשה בעקילם הוא לפנינו, ובתנחומא הגדסם לוח ה' נמלח ג"כ המאמר הזה, רק זה הוסיף המדפיס דפוס מאנצווה מן סוף אות ד', אמר ליה הכ"ז רשע מי גרם וכו', והוי לוח ה' המתחיל זש"ה מגיד דבריו ליעקב עד אמר ר' חלגור כו' פדה מה כתיב בהם, וזה הוסיף כמו שרשם בלדו, עד אמר ר' חלגור בן פדה", והיני יד פושטה לסימן כי חדש נוסף הוא, וזה לקח מן מה שהביא הרב ר' יעקב בן חביב בעין יעקב ע"י פ"א סי' קכ"ד וחס הביא כל המאמר בשם 'למדט', והוא קנה בשיטתים ממה שהוא לפנינו בכ"ו בתנחומא, רק הרב ר' יעקב בן חביב העתיק מן 'למדט' כ"ו שהיה לפניו, וכן היה כל המאמר בלמדט שהביא הערוך בערך אסטריטיוס ובערך גליוזר ובערך סוקהדרון: (יא) עקילם, המדפיס דפוס מאנצווה הוסיף אחר מלה עקילם, 'אונקלוס אגר', אלנס בתנחומא לפנינו ובינקוס ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס לאמר עקילם. ובשמ"ר פ"ל אות י"ב הביא המאמר מן התנחומא שלפנינו בקצרה ובשינוי לשון כדרך מסדר אחרון, ע"ש, ועיין גוסיף דף י"ז סע"ב. ועיין מאור עינים סמ"ה. והביא שם את התנחומא הגדסם שכתב ונדבר עקילם כשהתגייר הנכתב במדרש תנחומא פרשה משפטים יט טובחאות שונות חד קרי עקילם וחד קרי אונקלוס ולה הדך חד מנאן כו', והכוונה לדפוס מאנצווה שהביא המדפיס אחר עקילם המלה, 'אונקלוס הגי': (יב) אנדרינוס, כ"ה גם בכ"י רח"ס ובינקוס האלים ובעין יעקב שם, אלנס בכ"י רומי ובגדסם אדריאנוס, וכנ"ל, והוא הקיסר Hadrian: (יג) חיסברון, פ"י אגרות, והמלה היוית *αδριανός* ובע"ש שם בלמדט, ולפניו בגדסם חיסברון והוא המלה היוית *αδριανός* וכמו שהוא נכון בעין יעקב ע"י שם סוקהדרון, והוסיף כל פרגמטיא שאתה רואה שנתונה בארץ לך עסוק בה שמופה להתעלות ואת משהבר, ולקח כן מן דברי ר' יעקב בן חביב שם, רק שם לאמר שאתה רואה "שפלה" וכן יש לתקן במקום "שפלה", וכן במאמר שלאחריו אומה שפלה הגי' שם אומה שפלה והוא נ"י בטוה: (טו) פרקמטיא, פ"י מסחר בל"י, וכן במאמר שלפניו מבקש אני לעשות סחורה היה כתוב פרקמטיא: (טז) סוגדוקרום, בינקוס תהלים סוגדוקרום, ובכ"י רומי סוגדוקרום, ובכ"י רח"ס סוגדוקרום, ובדפוס מאנצווה בהוספה המדפיס אל התנחומא הגדסם סוקדוקרום, ובכולם בעטות וז"ל סוגדוקרום והוא המלה היוית *αδριανός* וכמו שהוא נכון בעין יעקב ע"י שם סוקהדרון, וכן מונח לנכון בערוך ערך סוקהדרון בשם הילמדט פרשה משפטים אמר לו סוקהדרון שלו עתידין אלו ששימשה שיהו מלכים עומדים מפניהם, והכתב פ"י שריס שיושצין עמו תדיר בקהדריות ומייעזים את המלך, והמוספי כתו פ"י זל"י ווען למנן יושב לפוסט, ע"כ, ומדברי הערוך שהביא זה בשם הילמדט תראה שהיה כן לפנינו בלמדט. ותנחומא על כפר שמות שזה אל הילמדט שהיה לפני בעל הערוך, נראה מזה שהשיטתו המעתיקה המחצב הזה בתנחומא הגדסם, וזה בעל המדפיס מאנצווה והוסיף הואמר אל התנחומא ע"כ כ"י מהתנחומא: (יז) עתידין

עומדין מפניהם, שנא' מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו (ישעיה טו טז). הכה אותו אנדריוס על לחיו, א"ל יש נתן רטיה אלא על המכה, שמא [אדם] נתן על בשר בריא לא על המכה הוא נתן, עכשיו אם רואין (יה) גולייך אחד (יש) אינן עומדין מפניו, מה עשה סונדקרוס שלו, עלה לנג ונפל ומת, ורוח הקדש צווחת כן יאבדו כל אויביך ה' (שפטים ס הל), (ב) א"ל אנדריוס לעקילם למה עשית כך, א"ל שבקשתי ללמוד תורה, א"ל היה לך ללמוד ולא לימוד, (כא) א"ל אם אין אדם מל אינו יכול ללמד, שנאמר מגיד דבריו ליעקב [חוקיו ומשפטיו לישראל (ההלים קמו יט), ליעקב] (כב) למי שהוא מל מיעקב, חוקיו זו תורה, ומשפטיו אלו הדינין, [שנאמר] שם שם לו [דוק ומשפט] [שמות עו כה], אמר הקב"ה למה נתתי להם את התורה, תן להם את המשפטים, אמר להם הקב"ה, מבקשים אתם לעמוד בעולם שמו את המשפטים, (כג) שאין [אדם] [עולם] יכול לעמוד בלא משפט, דור המבול לא אבדו מן העולם אלא שעברו על המשפט, אמר ר' אלעזר בן פדת (כד) מה כתיב בם, מבקר לערב יוכתו מבלי שמים לנצה יאבדו (איוב ז ט), הוי ואלה המשפטים:

[ד] [כה] ר' אלעזר אמר אם יש דין למטה אין דין למעלה, אם אין דין למעלה יש דין למטה, כיצד אם יעשו התחתונים דין אין דין למעלה, לכך אמר הקב"ה שמו את המשפט מלמטה שלא תגרמו לי לעשות משפט מלמעלה, הוי ואלה המשפטים. אמר להם הקב"ה, כל שאני עושה ברין אני עושה, שאם הייתי מבקש לעבור על הדין

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

אלו שמדתה, זכ" רומי שאמרת, וזכ" רח"ס ששמרת, ובערוך ששימפת, וז"ל שאמרת כמו זכ" רומי, וכמו שהא בעין יעקב ע"ז שם, וכמו שהביא המדפיס דפוס מאנטובה, ובעל הילוקם ההלים שם השמים המלה: (יח) גולייך אחד, וכן הוא זכ" רומי, וזכ" רח"ס גולייך אחד, וזילוקם ההלים שם ששם שורה אחת ויש להשלימה ע"פ התנחומא, ונדפס אשר הוסיף המדפיס ממאנטובה בשעת גילורד, וכתב בפנים "אחד ממלאכי חבלה" מפרש לפי הענין, ונדפסוים אחרונים גילורד, וז"ל גילורד, וכן הוא לנכון בעין יעקב ע"ז שם, אשר ההוספה מן המדפיס דפוס מאנטובה לקוחה משם, ולעיל בהערה פ"ו העירותי שהמאמר הזה היה לפני הרב בעל הערוך זילמדט, וכן הביא המלה הואת בשם ילמדנו משפטים בערך גילורד, והוא המאמר בתנחומא שהוסיף המדפיס דפוס מאנטובה, והמלה יונית ורומית ופירושיה שומר הכלים או נושא הכלים לאנשי המלחמה, עיין פסקיחא בפסקא החודש הערה ס"ב, ובערוך השלם ערך גילורד: (יש) אין עומדים לפניו, נדפס שהוסיף המדפיס ממאנטובה נוסף אחר זה, שהיית אמר שהמלכים רואין אותם ועומדים בפניהם, א"ל סקדקרוס א"כ מה תעשה פמנהו הואיל ונתגייר הרגבו, א"ל עקילם בן אחותי עד שהוא במעי אמו הים ראוי להתגייר". והוא כן גם בעין יעקב שם, רק במקום א"כ מה תעשה פמנהו הואיל ונתגייר הרגבו" הגי' שם א"כ נא ונתגייר": (ב) א"ל אנדריוס לעקילם למה עשית כך, נדפס אמר לי אנדריוס: הרי מת סקדקרוס אין אחת אמר לי על מה עשית הדבר הזה: (כא) א"ל אם אין אדם מל אינו יכול ללמוד, וז"ל זכ" רח"ס וזילוקם, אולם זכ" רומי נוסף בלדו לפני זה, א"ל עקילם כלום נותנים לאיסטרטיוס אנסם אלא נל וזינק אס אין אדם מל אין אינו יכול ללמוד", והמתיק לה העתיק יפה או שהיה זכ" אשר העתיק ממנו הלשון משושב, וז"ל: כלום נותנים לאיסטרטיוס (כ"ל) והיא המלה היוונית אקסטראקטס שר זכ"ל אנוסם (כ"ל) ופי' ארוחה ומתנה, עיין ערוך השלם ערך אנוסא ורטרון) אלא נעלו זוני, כך (כ"ל) כי המלה נתחברה (יחד) אס אין אדם מל אין יסל ללמוד. וכן הוא לנכון זילמדט הובא בעין יעקב שם והועתק ממנו בתנחומא הנדפס, רק בעין יעקב בשעתו לאסטרטיוס, והמדפיס ממאנטובה העתיק לאסטרטיוס, וז"ל לאסטרטיוס, והיא ג"כ יונית אקסטראקטס ופי' שר זכ"ל. והערוך ערך אסטרטיוס הביא בשם זילמדנו משפטים, אמר לו אונקלוס נתח לאסטרטיוס אנוסא א"כ נעל זיינו, והוא המאמר מן בעל עין יעקב בשם זילמדט. והטובה וזי כלום נתת לשר זכ"ל מחנה אלא א"כ נעל כלי ייט עניו, וז"ל אלא א"כ הרב גוסינו (כב) למי שהוא מל מיעקב, בעין יעקב שם בשם זילמדט ומבוא בתנחומא הנדפס, למי שהוא מל מיעקב, לא עשה כן לכל גוי, שכל האומות ערלים, ואחר זה סיים כמו לפנינו, חוקיו זו תורה ומשפטיו אלו הדינין, וזכ" רומי נרשם בלדו, דבריו זה החורה, חקיו אלו המדרשים, ומשפטיו אלו הדינין: (כג) שאין אדם, תקיפו שאין עולם, כמו שהא זכ" רומי וזכ" רח"ס ונס נדפס שהן עומדין את העולם: (כד) מה כתיב בם מבקר לערב יוכתו מבלי שמים הוי ואלה המשפטים, עיין ז"ל פכ"ז אות ו' ושמ"ר פ"ל אות י"ג, ושם היהא ואין משים אלא דינין שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפנייהם: (כה) ר' אלעזר אמר, שובא נדפס אות ה', ועיין ז"ל פכ"ז אות ו' אמר ר' אלעזר בכל מקום שאין דין יש דין, ועיין ז"ל פ"ט ושח"ט

מב מרש מ ש פ ת י ם תנחומא

פעם אחת, לא היה העולם יכול לעמוד, (כו) אמר ישעיה חיסה אין לי [מי יתנני שמיר ושית במלחמה אפשרה בה אציתנה יחד] (ישעיה כו ד), פסיעה אחת הייתי פוסע ומעכיר על הדין, אציתנה יחד מיד היה העולם נשרף, או יחוק במעויו (שם טו ט), שירי אחוזה בדין, [שנאמר] ותאחו במשפט ירי (דברים לג מה), יעשה שלום לי (ישעיה טז), יעשה שלום ביני ובין המשפט, אם שנותי ברק חרבי (דברים טז), אם משנה אני מדת הדין, ברק אחד יצא ויחריב את העולם, ומה אני עושה ותאחו במשפט ירי, אמר הקב"ה אני נקראתי בעל המשפט, ואני מבקש לפשוט בעשו ירי, ואיני יכול עד שאפרע לו שכר מצוה קלה שעשה לי בעולם הזה. (כו) אמר ר' פנחס הכהן בר חסא ראה מה כתוב (כח) והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים (זכריה יג ט), אומרים לי ישראל רבונו של עולם ומה מטהח על ירך שאתה אומר אבקש, אלא אמר הקב"ה כשאבקש להם זכות ולא אמצא, באותה שעה אבקש להשמיד את כל הגוים, (כט) אמר ר' לוי ראה מה כתוב חוה הוית עד (דיוכורמון) [די כרסון] רמיו (זילל יג ט), אמר הקב"ה (ל) כשאנקה מאומות העולם מעט מצות קלות שעשו לפני באותה שעה עד די כורסון רמיו, (לא) כסאות של אומות העולם עתיד הקב"ה להפכן, שנאמר והפכתי כסא ממלכות [והשמדתי חוק ממלכות] הגוים (תגי כג), באותה שעה אני גואל אתכם, ואין אתם משתעבדים עוד, שנאמר וענתוך ולא אענך עוד (נחום א יב):

[ה] אם כסף תלוה את עמי וגו' (שמות כג כד). (לב) זש"ה נבהל להון איש רע עין משלי כח כג), כל מי שהוא מבהל לגזול סמון חבירו, ולא ידע כי חסר יבואנו (שם), שחסרון בא עליו, ומי היה זה היה עפרון החתי, כשאמר אברהם חנו לי אחות קבר וגו', ויענו בני חת וגו', שמענו אדני (בראשית כג ד טו), אמר לו עפרון ואיזה מקום אתה מבקש, א"ל במקום שדך אני מבקש, אמר לו ארץ ארבע מאות שקל כסף (שם טז טו) מיד וישמע אברהם אל עפרון, (לג) וישקל אברהם (לעפרון) [לעפרון] (שם טז טז), חסר ו', על ידי שנתאווה לקחת סמונו של אברהם, לא ידע כי חסר יבואנו, הוי נבהל להון וגו': כל מי שמלוה ברבית ומתאווה למסון, ולא ידע כי חסר יבואנו, הקב"ה קוצף עליו ומאבדו מן העולם, מה כתוב למעלה מן הענין, וחרה אפי וגו' (שמות כג כג), אימתי אם כסף תלוה את עמי (שם טז טז), (לד) זש"ה מרבה (את) הונו בנשך (משלי כח ט), כיצד היה ישראל

הערות ותקונים

וש"ס מומזר ע"ב: (כו) אמר ישעיה רמו ז"ל בשם התנחומא, וכן מוצא בנדפס, ועיין שם צפ"פ ענף יוסף מה שהביא מס' כלי פו, ובנדפס בסעוה או יחוק במעויו מפני שירי (אחוזו במעויו יד) אחוזה בדין, האלות שהסגרתו ויחירות הם: (כו) אמר ר' פנחס הכהן בר המא, כ"ה גס צכ"י ראוי וכ"י רח"ס, אולם בנדפס אמר ר' פנחס הכהן בר מנחם בשם ר' חלקיה בשם ר' סימון: (כח) והיה ביום ההוא נאס ה', וכן מוצא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובקרא לא כתיב נאום ה': (כט) אמר ר' לוי, אסתר רבה פ"א אות ו', ושם הגירסא בשם ר' שמאל בר נחמן: (ל) כשאנקה מאומות העולם מעט מצות קלות שעשו לפני באותה שעה עד די כורסון רמיו, אחר זה מנאל עוד בנדפס: „עד עכשיו הכרס בוסר משיתבשל ויעשה הכרס י"ך אני דורכו ואחס מומזרין לי, ביום ההוא כרס חמד עט לה (ישעיה כו צ)“. ואחר זה נוסף עוד לברי מנאל גם בצפ"פ רבה שם פ"א אות ו', ר' יודן בשם ר' איבו (במדרש בשם ר' איבו) כתיב טורה דרביה לשרי ומעמים אין איש אחי (ישעיה כג ג), וכי נסיוען הקב"ה נרין, אלא כך אמר הקב"ה לכשאבקר פתקסותיהן ולא תמנאל להם זכות לפני באותה שעה ואלדרכם בלפי וארמסס בחמתי וגו': (לא) כסאות של אומות העולם עתיד הקב"ה להפכן שנאמר והפכתי וגו' זה ליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ס: (לב) זש"ה נבהל להון, בנדפס אות י"ג מנאל דרשה אחרת על זה הכתוב שנדרש על קין, וכן הוא בשמ"ר פ"א כמו בנדפס, וכל המאמרים מהתנחומא משפטים העתיק צבל שמ"ר (לג) וישקל אברהם לעפרון חסר ו', עיין ב"ר פנ"ח אות ו' נבהל להון איש רע עין זה עפרון שהכניס עין רע בממונו של לדיק ולא ידע כי חסר יבואנו שהסורה בתורה ו"י, ה"ה ד' וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרון עפרן כתיב חסר ו"י, וכן מוצא זה בפסוקתה פסקה עשר תעשר (דף ז"ה ע"ב) וע"פ בבערה ד', והעירותי שבילקוט משלי רמו תתקס"ב מוצא המאמר הזה בשם התנחומא שעת הוא, כי הילקוט הביא זה בשם ב"ר, ובשם התנחומא הביא מאמר אחר, ועיין בנכילתא ריש יתרו וישקל אברהם לעפרון עפרן חסר כתיב ועיין בתנחומא הנדפס בהר אמר ר' יהודה הלוי בר' שלום כל עפרון ככתוב כאן עד שלא נטל את הכסף מאברהם מלא וזה חסר וישקל אברהם לעפרון חסר ו"י כתיב: (לד) זש"ה מרבה טעם טעם בנשך, מוצא בנדפס אות י"ד וכן הביא צבל הערוך המאמר הזה בערך חן בשם הילמדנו והוא הנמצא

מדרש משפטיים תנחומא

מבקש ללוות ממנו, [ונכרי מבקש ללוות ממנו], אמר מוטב לי שאני מלוה לנכרי שאמור רבית ממנו, והלוה לו, עליו שלמה קורא, מרבה הונן [בנשך ובתרבות לחונן דלים יקבצנו]. מי הוא חונן דלים, זה עשו, ועשו חונן דלים הוא, אלא שהמלכות נתגדה בו ונזמלת (ממנו) [מכוננו] ועושה בו צרכי רבים (לה) איסטמוין (לו) ודימוסיות, הוי לחונן דלים יקבצנו, לפיכך אמר להם משה הזהרו שלא תלוו ברבית:

[ו] אם כסף תלוה וגו'. (לו) פתח בה ר' תנחומא מלוה ה' חונן דל (משלי י"ט), כל מי שהוא מלוה לעני, כביכול כאילו מלוה להקב"ה, מלוה ה' חונן דל [וגמורו ישלם לו] (ע), (לה) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא מהו וגמורו ישלם לו, אמר הקב"ה (למ) נפש של עני היתה מבקשת לצאת והחיותה, היך שאני מהויר לך נפש תחת נפש, למחר בנך או בתך (ב) באים לידי חובה או לידי מיתה, (מא) וגומר להם, ואתן להם נפש תחת נפש, אמר הקב"ה היך שנקראת מלוה אותו, שנאמר מלוה ה'. את מוציא על כל עבירות שאדם עושה הקב"ה יושב עליו במשפט, לומר היאך יצא משפטו, מי שגונב הקב"ה יושב עליו בדין, ועל מי שנואף, ועל מי שעובר עבירה, וכן אתה מוציא בימי אחאב, מיכה אמר (מב) לכן [שמעו] [שמעו] דבר ה' ראיתי את ה' יושב על כסאו (מג) וכל צבא השמים [עומדים] [עומד] עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כג ט), (מד) וכי יש שמאל למעלה, והלא כתיב ימינך ה' וגו' (שמות טו), ואומר ימין ה' רוממה וגו' (תהלים קח עז), וכאן הוא אומר משמאלו, כהו מימינו ומשמאלו, [אלו מיימינים ואלו משמאילים], אלו מטים לכף זכות, ואלו מטים לכף חובה, (מה) כך עושה הקב"ה לכל עוברי עבירות, נושא ונותן בדינם, אבל המלוה ברבית אינו נושא ונותן בדינו, אלא בעצמו פוסק את דינו, שכן אמר הקב"ה למלאכי השרת, בנשך נתן (מו) [ובתרבות] [ותרבות] לקה (יחזקאל י"ג), מיד מלאכי השרת עונין לא יהיה את כל התועבות [האלה] עשה מות יומת (ס), לכך אמר משה אם כסף תלוה את עמי:

[ז] ד"א אם כסף תלוה. (מז) מה בין מעשה אדם למעשה הקב"ה, (מח) אדם שחייב להבירו אומר תן לי מה שיש לי בידך, הוא אומר לו אין לי עתה, מיד עושיין

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

מהדפס: (לה) אוקסוין, בכ" רומי וכ" רח"ס איסטרופין הוא נטעות, וז"ל איסטרפין או איסטרפאות, והיא המלה היונית והרומית, strata, ἡ δαξταס ופי' דרך המלך. (וועג, שמראססע). ונדפס את י"ד ובונה ממנו דמוסיות ומרחלות ואסטויות שנמדינה ולרכי העוברים ושבים, הוסף מלת "ומרחלות" והציג "אסטויות". והמלה הזאת מורגלת במשניות כמו יס ובקעה והאסטויות והכרמלית, ופי' רש"י ציין כמו האל מפולס מלדיו בני לטייל ולמכסה מזרס, ושבו עיין מוספי ערך אסטוואה, ובערך השלם סס: (לו) ודימוסיות, פי' דברים השייכים לעם ולתועלת הכלל, הן צנינים וכן מרחלות, עיין פסקא פרה הערה י"ד: (לז) פתח בה ר' תנחומא טו, מוצא בילקוט משלי רמז תתק"ס בשם התנחומא, מן המאמר א"ר תנחומא ובימקס לפנינו פתח בה ר' תנחומא הביא הוא אמר ר' תנחומא, וכן מוצא בנדפס את ט"ז וכן סס מתחיל "כך פתח ר' תנחומא" והכוונה לתנחומא כ"י: (לח) ר' פנחס הכהן בר חמא, בנדפס נוסף "א"ר ראונין": (לט) נפש של עני היתה מבקשת ללכת, בנדפס נקפו של עני היתה מפרקסת ללכת מן הרעב ונתת לו פרנסה והחיות אותו: (מ) צאים לידי חובה, הן הוא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בנדפס צאים לידי חולי: (מא) ומכר להם, בנדפס הלשון משונה קצת, ואזכור אני להם את המעוה שעשית עם העני ומניל אני אותם מן המיתה, הוי וגמורו ושלם לו שאני משלם לך נפש תחת נפש, אומר הקב"ה היך שנקראת מלוה לו, אומר הקב"ה אם כסף תלוה את עמי אתה עמי תזכה למחילי, דרש י"י כמו י"י: (מב) לכן שמעו, וכן מוצא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובקרא כתיב שמע: (מג) וכל צבא השמים עומדים, בקרא עומד וכ"י רומי וכ"י רח"ס לא מוצא סיוס הכתוב, רק אחר ראיתי את ה' הציג מלת "וגומר" וכן בנדפס מוצא עומדין: (מד) וכי יש שמאל למעלה טו, לזה המאמר כוון רש"י נפי' נמ"א סס: (מה) כך עושה הקב"ה לכל עוברי עבירה, בנדפס מוצא פה ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ועל יפול ברמת גלעד (מ"א כג כ) ללמדך שהוא נושא ונותן עמהם בדין ויאמר זה צדק זה אומר צדק ויאל רוח ויעמד לפני ה' (סס סס) ויאמר אני אפתחו (סס), א"ל יודע אתה אחריו עבירה, א"ל הן, התחיל נושא ונותן בדינו, שנאמר ויאמר זה צדק זה אומר צדק, ואחר זה מוצא גם סס כמו לפנינו אבל המלוה ברבית כו': (מו) ובתרבות לקח, וכן מוצא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובקראי כתיב והרבית לקח, ובנדפס מוצא לנכון והרבית לקח, וגם מלת "האלה" שאוספתי חסר גם בכ"י רומי ורח"ס: (מז) מה בין מעשה בני אדם, מוצא ג"כ בנדפס סס את ט"ו, ושם מתחיל צא וראה מה בין מעשה בני אדם: (מח) אדם שחייב להבירו, בנדפס אדם שהוא חייב להבירו מהמים או רגאו או שלם מלות, ז"ל שחא

מריבה ומבזין זה לזה, אבל הקב"ה אינו כן, שכן אתה מוצא בקיץ לוח היום מן הלילה, (מט) עד תקופת תמוז, ומתקופת תמוז ועד תקופת טבת הלילה לוח מן היום, מנין אמר דוד יום ליום יביע אומר (מל"ג י"ג), זה מלוח לזה, וזה מלוח לזה, ואין אדם שומע מה ביניהם, שנאמר אין אומר ואין דברים וגו' (ס"ד ט"ו), ובני אדם מלויין זה לזה ועושיין מריבה, אמר הקב"ה למושה, לך אמור להם לישראל, אע"פ שאתם מלויין זה לזה, (ג) לא תהיו נוהגין מנהג בזיון:

[ח] אם כסף [תלוה את עמי], (נא) לא תאמרו כסף, אלא אפילו כל דבר שתלוה אותו לא תהיה לו כנושה, ולא תאמר כסף אמרה תורה שלא להלוות ברבית,

(נג) אני מלוה אותו בחטים, שנאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, (נד) מביש בעני כאילו הוא עמך, (נה) מכאן אמרו רבותינו (נה) עני שבשוק ועני [בבבצר שלך] שבבבצר קודם. (נו) עני קרובך ודר בעיר אחרת עני קרובך קודם. (נז) את העני עמך, אותו העני שהוא עמך ומשלך לא תהיה לו כנושה, לא בשביל שאמרת לך [לנכרי תשיך], תהא מלוה לנכרי ומניח לישראל, לומר שאני משתכר מן הנכרי.

(נח) אמר הקב"ה הוי יודע שאני שעשיתי אותו עני ולך עשיר, יבול אני להתחזק לעשות עני אותך. (נט) אמר רב נחמן [ראה] מה כתיב נתן נתן לו [וגו'] [המ"ג ע"ו],

כי למען אין כתיב כאן, כי (אם) בגלל הדבר הזה (ס"ט), מהו בגלל, הוי יודע גלגל הוא, אני עשיתי אותו עני ואותך עשיר, לא תגרום לי להחזיר את הגלגל, ואעשה אותך עני. אמר ר' שילה ראה מה כתיב לא תאמין את לבבך [וגו' מאהיך] (ס"ט ט"ו), מהו

מאהיך, מעני אין כתיב כאן, (ס) אלא מאהיך, ששניכם שוים, לא תגרום לי שאהזיר את הגלגל ואעשה אותך כמותו. מאהיך האביון. (סא) אמרו עליו על ר' תנחום בן חנילאי כשהיה לוקח לביתו בשר או ירק, או כל דבר, היה אומר לבני ביתו הפרישו לעניים חלקם, שלא לקחתי אלא לישראל אתה של בשר בשבילי, ולעני הצי לישראל, שהיה מקיים ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה (ק"ל ז"ו), שתבא על אחרים, למה שאין אתה רחוק מן העניות אצלך הוא, ואת העני עמך:

[ט] אם חבול תחבול שלמת וגו', (שמות כ"ב כ"ב), אמר הקב"ה אתה כמה חייב לי אתה

הערות ותקונים

שהוא חייב לנכירו ממה או ממיחיס או שלש מלות: (מט) עד תקופת תמוז, נדפסם מתקופת טבת ועד תקופת תמוז, ועיין מאמר גדול אשר אחד לוח משהי בתחומא ס"ט במאמר שלפניו אות י"ב, וכן בשמ"ו פ"א, וכן בספר והזי"ר (דף ע"ג ע"ב), וע"פ שהוסף בלמעט המאמר בקיץ היום לוח מן הלילה בתקופת תמוז [ל"ג עד תקופת תמוז], ובתקופת [ל"ג ומתקופת] טבת הלילה מן היום, עיין צענפי יהודה ס"ט הערה ד', וכבר דברים אלו אינם שייכים לבאן כו', ובשמ"ר לתחומא אינם והאשר שגשמו ס"ט, אבל בלחם בעל ס' והזי"ר הוסיף על זה ג"כ מן התחומא, אבל מן אות ס"ז, והוסיף אל המאמר שלפניו תקופת מן תחומא מן אות י"ד ומקומם על התחלת המאמר היום לוח מן הלילה ולינה לוח מן היום: (ג) לא תהיו נוהגין מנהג בזיון, לזה כוון רש"י משפטים כ"ג: (א) לא תאמר כסף, זה ליתא בדפוס, ועיין מכילתא משפטים פרשה י"ט, ומונח בלקה טוב (משפטים כ"ב כ"ד): (ב) אני מלוה אותו בחטים שנאמר אם כסף תלוה, ככ"ל רומי, אחר אני מלוה אותו אותו בחטים סיים שנאמר כל דבר אשר יען, והח"כ מתחיל אם כסף הוי מביש בעני: (ג) הוי מביש בעני, מונח גם נדפסם, ולזה כוון רש"י צ"ח, זה הורה שם: (ד) מכאן אמרו רבותינו, מכילתא משפטים פ"א ט"ט, וגם בנמרא ב"מ ע"א, ומונח ברש"י עה"ת ובלקח טוב: (ה) עני בשוק, זה ליתא במכילתא ובנמרא: (ו) עני קרובך, הלשון משובש, וז"ל עניים קרובך ועניים עירך עניים קרובך קודמין, עניים עירך ועניים עיר אחרת עני עירך קודמין, כמו שהוא במקומות הל"ג גם נדפסם: (ז) את העני עמך, מכאן עד אמר רב נחמן בשם נדפסם: (ח) אמר הקב"ה הוי יודע עד ששניכם שוים, מונח בילקוט משפטים רמז ס"ג בשם התחומא ואחר זה הביא גם המאמר על אם חבול תחבול אמר הקב"ה והוא ג"כ מתחומא אות ט': (ט) אמר ר' נחמן, מונח גם ב"ר פל"ד אות ג' ועיין שבת קנ"א: (ס) אלא מאהיך ששניכם שוים כו', וכו' ככ"ל רומי וכ"ל רח"ס, אולם נדפסם ה"ו לא כתוב מעני אלא מאהיך ששניכם שוים ולא תגרום לנחך שתעשה כמותו מאהיך לשון יונית הוא לפיכך את העני עמך: (סא) אמרו עליו על ר' תנחום בר חנילאי, למה גם נדפסם ומונח בילקוט ק"ל רמז התק"ט בשם התחומא וגורם אמרו עליו על רבי תנחומא. ובפסיקתא פסקא ביום השמיני עשרת (דף ק"א ע"ב) כך היה אמו של ר' תנחום בר חייה עושה כו' ע"ש. ועיין במדרש קה"ר בכוכב ביום טובה, ובמדרש ו"ר פל"ד אות ה' ליתא ג"כ רבי תנחום בר חייה:

חומא לפני ואני סמתין לך, ונפשך עולה אצלי ככל אמש ואמש, ונתנת דין וחשבון והיא חייבת ואני מחזירה לך שאתה חייב, אף אתה אע"פ שהוא חייב עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כג ט). כי הוא כסותה לבדה וגו', והיה כי יצעק אלי וגו' (סג טז ט), למה שהוא קורא תגר לפני ואומר אני אדם והוא אדם, הוא שוכב על מפתו, ואני אין לי במה לשכב, ושמעתי כי חנון אני (סג). אמר הקב"ה בעולם הזה היה יחיד צועק אלי ואני שומע אליו, אבל לעולם הבא אתם צועקים אלי, ומיד אענה לכם, אמר הגביא חנון יחנך לקול ועקך כשמעתי ענך (ישעי' ל יט):

[י] הנה אנכי שולח מלאך וגו' (שמות כג ט). (סב) זש"ה (ואני) [ואנכי] אמרתי איך אשיתך בבנים וגו' (ישעי' ג יט). ר' אלעזר בן פדת אומר מה זה אשיתך עלתה על דעתי (סג) שנהא בעולם אני ואתם, היאך עשיתם לי להכניס ביניכם אומות העולם, ואין הלשון הזה אלא לשון הברלה, וישת לו עדרים וגו' (בראשית ל ט). ר' חמא בר חנינא אמר מהו אשיתך, אהבה גדולה היתה ביני וביניכם, היאך עשיתם שאהא שונא אתכם, איך אשיתך בבנים, אין הלשון הזה אלא לשון שגאה, שנאמר ואיבה אשית (בראשית ג טו). ד"א איך אשיתך בבנים, (סד) ר' יהושע בן לוי אמר אני הייתי מלמד סניגוריא. עשיתם לי שאהא מקטרג אתכם ומחייב אתכם, ואין הלשון הזה אלא לשון חיוב, שנאמר אם כופר יושת עליו (שמות כא ל). ד"א איך אשיתך בבנים, (סה) ר' ברכיה הכהן אמר חביבין הייתם עלי כאדם שיש לו שדה אחת והוא מובלה ומעדרה ומנכשה, כך הייתם חביבין עלי, עשיתם לי לעשות אתכם הפקר, ואין הלשון הזה אלא לשון הפקר, שנאמר ואשיתו בתה וגו' (ישעי' סו). ואתן לך ארץ חמדה (ירמיה ג יט), אף (סו) ארץ שחמדו לה גדולי עולם, אברהם אמר לבני התנו לי אחוזת קבר (בראשית כג ד), אף הקב"ה מחבבה (בבני) [לפני] יצחק, שנאמר גור בארץ הזאת וגו' (שם טו ג), יעקב אמר בקברי אשר כריתיו לי (שם טז ט), הוי ארץ חמדה. [נחלת צבי] (ירמיה סג). (סז) מרז נחלת צבי, מה הצבי הזה שוחטין אותו ומפשיטין את עורו, והן מבקשין להחזיר את הבשר לתוך העור ואינו מחזיק, כך ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה, מה כתיב והאלפים והעיריים עובדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זורה ברחת ובמורה (ישעי' ל טו), בראשונה היו זורים ברחת, ואחר כך במורה, למה שהיה הדגן יתר על התבן, ואעפ"כ היה במור התבן פירות, מגין שנאמר בליל חמיץ יאכלו אשר זורה ברחת ובמורה, בלילים היו מן הפירות, הוי [ארץ חמדה] נחלת צבי, ארץ שלא היתה מחזקת פירותיה, (סח) ארץ שהיתה טובה וכל מלכי עולם נתאוור לה, (סט) כתיב מלך יריחו אחד מלך (לעי) [העי אשר מצד בית אל] אחד (ישעי' יב ט), ואין בין יריחו לעי אלא ג' מילין, והוא אמר מלך

הערות ותקונים

(סב) זש"ה ואני אמרתי, וכ"ה בכ"י רומי וכ"ה רח"ס. גם בתנחומא הגדפס אות י"ד בדפוסים דפוס קושטאליפינא ודפוס וויניציא ודפוס מלמוסבה מובא לשון הכתוב ואני אמרתי, ובקרא כתיב ואנכי אמרתי, וכן תקטו בדפוסם בדפוסים אחרונים, וכן מובא המאמר בשמ"ר פל"ג אות ב', ומובא גם בילקוט ירמיה רמז ר"ע (וכביא לנכון ואנכי) וסג נרשם בלדו "מדרש" ועל המאמר שלאחריו ר' יאשע בן לוי אמר נרשם "תנחומא", אולם גם התחלת המאמר אמר ר' אלעזר בן פדת הוא מתנחומא, וכן המאמר ד"א איך אשיתך משל למלך הוא תנחומא כ"י קדושים, וכן מובא המאמר שלפניו בס' והזכיר משפטים (דף ע"א א'): (סג) שנהא בעולם סמט וואחס. כדפוס טס"ף וכן מובא בספר והזכיר סג "שמי אב וחסם גנים". ובשמ"ר סג פל"ג אות ב' חמט: ר' המאמר מ"י אלעזר בן פדת, ומחזיל בדברי ר' חמא בר חנינא, רק השמיט סג בעל המאמר: (כד) ר' יהושע בן לוי, בשמ"ר נשמטו המלות "בן לוי", גם קצר סג המסדר בלשנו, וז"ל אני הייתי מלמד סניגוריא עשיתם לי שאהא מקטרג אחסם ומחייב אתכם: (סה) ר' ברכיה הכהן, וכ"ה בכ"י רומי וכ"ה רח"ס, ובגדפס ובשמ"ר נשמט מלת "הכהן", וכן לא העתיק בעל ס' והזכיר סג: (סו) ארץ שחמדו לה גדולי עולם, מובא בילקוט ברמז רע"א ונרשם סג בלדו על הגליון "מדרש" ובחמט נמא' בתנחומא שזיין ברמז שלפניו, ובמדרש שמ"ר סג פל"ג מובא זה בשם רבנן, והלשון נשתנה סג, וכן מובא בתנחומא ראה אות ח' בסגנון אחר: (טו) מהו נחלת צבי מה הצבי הזה שוחטין אותו, מובא בגדפס ובשמ"ר ובתנחומא ראה סג, ועיין כחובות ק"ב, וכן מובא סג מה והזכיר סג, ועיין ספרי עקב ס' ל"ז: (סח) ארץ שהיתה טובה וכל מלכי ארץ נחלו לה, בגדפס כתוב לפני זה ד"א נחלת צבי, ארץ שנתאוור לה מלכי העולם: (סט) כתיב מלך יריחו אחד מלך לשי אחד, כן מובא גם כן בכ"י רומי וכ"ה רח"ס ותקמתי בפנים של"ל כמו שהוא בכתוב: כל

מדרש משפטים תנחומא מדר

יריחו, אלא (ע) כל מי שהוא קונה חוצה לארץ, ולא היה קונה בארץ ישראל, לא היה נקרא מלך, למה שהיו מתאווים לארץ ישראל. (עא) אמר ר' (יצחק) [יוחנן] ראה מה כתיב וראו בשלל אדרת שנער (יהושע ז כא), (עב) פורפירא בבליקון, (עג) שהיה מלך בבל לובש ושולט ביריחו, הווי נהלת צבי צבאות גוים. ואומר אבי תקראו לי (יחזקאל ג יט), מה האב הזה זקוק לתפוקים של בתו, (עד) כך הייתי ממסיר לכם, ותעל שכבת המל וגו' (שמות טו יד). אכן בגדה אשה מרעה (יחזקאל טז ט), (עה) אמר ר' יהודה בר סימון ולואי כאשר בוגדת, האשה הזו שיש לה ריע מאכילה ומשקה, היא אוהבת אותו, כיון שנתמעטה ידו, היא מנחת אותו והולכת לה, אכן בגדה אשה מרעה, אני לא עשיתי לכם כך, המן היה יורד לכם, והבאר עולה, היסרתו אתכם דבר שבגדתם בי, הריני גותן לכם מלאך שיהא שממר אתכם, הנה אנכי שולח לכם מלאך, כשזכותם וקבלתם את התורה, בעצמי הייתי הולך לפניכם, ועכשיו שנתחייבתם הריני שולח לפניכם מלאך. [ד"א] (עו) אמר הקב"ה למשה, לפניך אני משלח ולא לפניכם, אמר (עז) אם לפני אתה משלח, איני מבקש, אבל יהושע ראה את המלאך ונפל על פניו, מה אמר לו, הלנו אתה אם לצרינו (יהושע ט יג), (עח) כיון שאמר לו הלנו, התחיל צועק מתחת צפרני רגליו, ויאמר לא כי [אני] שר צבא ה' עתה באתי (שם טז יז), הרי ב' פעמים באתי להנחיל את ישראל, אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי, עתה באתי, ויפול יהושע (על) [אל] פניו (שם), ראה אותו ונפל על פניו, אבל משה ראה ודחה אותו, אמר הקב"ה הנה אנכי שולח מלאך לפניך, לך (עט) ולכל מי ששממר את התורה, [כיוצא בך, אמר ריש לקיש כתיב באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (הגלים א טז), כל מי ששממר את התורה] צנה וסוחרה אמתו (שם), (פ) לפיכך לשמרך בדרך וגו' (שמות עג ט): [יא] השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם (שם טז כא), (פא) לא זכיתם לשמוע בקולי שמעו בקולו של מלאך, הוא אינו יכול לישא

הערות ותקונים

(ע) כל מי שהוא קונה חו"ל ולא היה קונה בארץ ישראל, כן הוא גם ככ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקום ירמיה רמו דע"א, ונדפס הגי' כל מלך שיהיה מונך בחוץ לארץ אם לא היה קונה בארץ ישראל לא היה נקרא מלך, וכן מובא בס' והיהיר (דף ע"א ע"ב) ועיני ספרי שם עקב ס"י ל"ז, כל מלך ושלטון שלא קנה בא"י חולאות סו, ועיני להלן בפרשה שלח בהוספה הערה ע"ז: (עא) אמר ר' יצחק, תקנתו של"ל ר' יוחנן כמו שהוא בכ"י דומי וכ"י רח"ס, ונדפס וכן מובא בס' והיהיר (דף ע"א ע"ב) אמר ר' פרכך בשם ר' יוחנן, וכן מובא בן בתנחומא ראה אות' ח, וכן מובא בן בהוספה לפרשה שלח אות' ס"ז: (עב) פורפירא בבליקון, וכ"ס בכ"י דומי, אולם בכ"י רח"ס הלשון משונה פורפירא בבילוך [פורפירא בבליקון], וכן נדפס פורפירא בבליקון, ובצ"ד סוף פס"ה פורפירא בבליא, וזילקום יאושע רמו י"ח הביא פורפירא בבליקון, ומובא בערוך ערך פורפירא בשם הילמדנו משפטים והוא המאמר מתנחומא הנדפס, וכח שם המוספי פ"י בלשון יוני ורומי אקטוקסוקס פורור עד חלה, ופי' בבליקון מבבל, ואולי ל"ל בבליקון babilonicum: (עג) שהיה מלך בבל לובש ושולט ביריחו, עיין בצ"ד שם סוף פס"ה ולהלן פרשה שלח בהוספה אות' ס"ז: (עד) כך הייתי ממסיר לכם ותעל שכבת המל, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס אולם נדפס הגי' כך הייתי זקוק לכם שנאמר הגי' ממסיר לכם להם מן השמים (שמות טו ד) ואומר ותעל שכבת המל: (עה) אמר ר' יהודה בר סימון, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אכן נדפס אמר ר' יהודה בי רב שלום, והמאמר מובא בזילקום ירמיה רמו דע"א בשם התנחומא ונס שם מובא לנכון כמו לפנינו: (עו) אמר הקב"ה וכו', מכאן מובא בזילקום משפטים רמו שני"ס בשם התנחומא: (עז) אמר אם לפני אתה משלח איני מבקש, נדפס אות' י"ח נוסף, אלא ועתה ילך נא ה' בקרבנו ראה מן בין ראשונים לאחרונים הקב"ה אמר למשה הנה אנכי שולח מלאך השינו אינו חסך אלא לך. וזה נוסף ג"כ בכ"י רומי בלדו שהוסף המעתיק מן הילמדנו, ובכ"י רח"ס הוא כמו לפנינו בכ"י אקספארד, וזילקום משפטים שם נדפס בלדו, ראה מה בין ראשונים וכי"ו כיון המעתיק את דברי התנחומא הנדפס ויאל צמלת, וכי"ו ירי מובא: (עח) כיון שאמר לו הלנו, מובא בזילקום יהושע רמו ס"ז בשם התנחומא, ונדפס הגי' ואמר ר' יצחק מה עשה לו המלאך כיון ששמע הלנו אתה אם ללריו כו': (עט) ולכל מי ששממר את התורה, הוספתי כי חסר שורה שלמים שהמעתיק מן את התורה עד את התורה, וממלא לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכן נדפס, רק נדפס במקום ריש לקיש הגי' שם ר' שמעון בן לקיש: (פ) לפיכך לשמרך בדרך, נדפס גורם כך, לפיכך לשמרך, בדין הוא ששמרך, לשמרם בדרך ולהביא אל המקום אשר הכינוי, זה אחד מן המקראות המחורבות שהמ"ק שלממן מכון כנגד בהמ"ק שלמען: (פא) לא זכיתם כו' כי הוא מן הכת כו', לזה עונן רש"י (משפטים כג כא) אינו מלומד בך שהוא מן הכת שאין חופאין ועוד שהוא שלילת ולפס

לפשעכם, כי הוא מן הכת שאינן הומאין. ד"א כי לא ישא לפשעכם, למה שהוא שליח וכל מה שהשליח מצווה לעשות הוא עושה, אבל אני נושא לכם פנים, שנאמר ישא ה' פניו (במדק וט), אמר לו דוד רבוני של עולם ולמלאך אתה מוסרני, שאינו נושא פנים, מי יוכל לעמוד בו, אם עונות תשמר יה (ה') [אדני] מי יעמוד (תכליס קל ג), אם תאמר שהשליחה אינה עמד, עמד היא, (פג) שנאמר כי עמד השליחה למען תורא (עס עס ד): [יב] כי שמו בקרבן (שמות כג כא). (פג) שמו של הקב"ה משותף עם כל מלאך ומלאך, א"ל משה איני מבקש שילך עמנו מלאך, אם אין אתה מהלך עמנו אין אני זוים מבקומינו, א"ל הקב"ה חייך אפילו מלאך לא אשלח לפניך, אלא הצרעה אשלח לפניך, שנאמר ושלחתי את הצרעה וגו' (שמות כג כח). כיצד האמוריים היו מתים, אמר ר' לוי שתי צרעות היה מווג לכל אחד ואחד, וכל אחת ואחת (פד) היתה שופכת ארסה בתוך עיניו, ומיד היה מת. (פה) ר' חייא בר אבא אמר כיצד היו מתים, (פו) חולחול היה נכנס בהם, (פז) והיו [מתריון] [מתריון] והיו מתים לפני ישראל. (פח) ר' ברכיה אמר הקב"ה היה אוסרן לפני ישראל, והיו באין וחרגין אותן, שנאמר ויתן ה' אליהו בידינו וגו' (דמס ג ג). כאדם שאוסר שונאו של בנו ונתנו לפני בנו, אם תאמר קמנים היו האמוריים, הקב"ה משבחן [ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם] אשר כגובה ארזים נבהו (עמוס ט ט), ומה הייתי עושה להם, ואשמיד פרוי סמעל (עס), זה השר שלהן, ושרשיו מתחת (עס), (פט) אילו האמוריים, אמר הקב"ה בעוה"ז שלחתי מלאך לפניהם והיה סכרית אומות העולם, (צ) אבל לעוה"ב אליהו זכור לטוב הוא אני משלח לכם שנא' הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא (מלאך ג כ):

הסלת פרשת משפטים

פרשת תרומה

[א] וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' (שמות כא ה). (א) זש"ה

הערות ותקונים

עושה אלא שניחותו ע"כ, והרב בעל זכור לאברהם לא לין מקורו. ומובא גם בילקוט שם והליון התחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה. וכן הוא בנדפס אות י"ח: (פב) שנאמר כי עמך הסליחה למשן תורא, בנדפס מסך לא מסכת אוחה למלאך שר הפנים שנאמר כי לא ישא לפשעכם למה כי שמי בקרבנו, וכחז בעל אות אמת מלה למה הוא מיותר כי מן תיבת כי שמי בקרבנו הוא התחלת המאמר אחר ר"ל מוסב למה, גם לדעתו הסיוס שנאמר כי לא ישא לפשעכם מיותר: (פג) שמו של הקב"ה משותף עם כל מלאך, בנדפס מתחיל אמר רש"ל שמו של הקב"ה משותף: (פד) היתה שופכת ארסה בתוך עיניו, וכ"ל בכ"י רומי וזילקוט, וככ"י רח"ס בנעוה היתה שופכת ארסה בתוך עיניו, ובנדפס ושופכת ארסה לתוך עיניו והעין מתחבקת ונופל מלא קומתו ומת, ולזה כוון רש"י (משפטים כג כח) הרכשה מין שרץ העוף והיתה מכה אחס בעיניהם ומסילה בהם ארס והם מתים. וידידי הרב הגדול מהר"א צערלינער בעל זכור לאברהם לא הערה את מקורה: (פה) ר' חייא בר אבה אמר, וכ"ה בילקוט משפטים שם בשם התחומא, וככ"י רומי ר' אבה בר אחא אמר, וככ"י רח"ס ר' אחא בר אבה אמר, ובנדפס ר' אחא בר אמר, אין ספק שהיתה ג"כ הגירסא כמו בכ"י רח"ס ר' אחא בר אבה: (פו) חולחול היה נכנס בהם, בכ"י רומי וכ"י רח"ס חול חול היה נכנס בזן ל' חולחול, וגם בנדפס החולחול היה נכנס בהם, וכן בילקוט חולחול היה נכנס בהם, פי' נחלחלה ונחלחלה (פז) והיו מתריון, תקנה ש"ל מתריון, וככ"י רומי וכ"י רח"ס חסרים המלות, והיו מתריון" רק הסיוס שם והיו מתים לפני ישראל, ובנדפס ג"כ בנעוה והיו מתריון לפני ישראל והרגו אותם, רק העיקר כמו שהקנתי, וכ"ה לנכון בילקוט בשלה שם בשם התחומא, ופי' מתריון עיין ערוך ערך תרו שפי' נחלחלה ומחלחלה בנעו רוח ומשלח זמורה ע"ש, ובתחומא הדפס אחר המאמר החולחול הזה מנאל עוד, "ואמרו רז"ל היו נעשים פניהם כמו סקות מכבשן האש והיו מתריון לפני ישראל והרגין אותן" אולי ל' ונעשה פניהם אמקטרוס פי' בל" חליו שרוף: (פח) ר' נרכיה אמר וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס בילקוט, אולם בנדפס ר' אבה בר כהנא אמר: (פט) אילו האמוריים, בנדפס נוסף וכן הוא עושה לעמוד נפרע מן השמים של אומות העולם עובדי כוכבים חללה וחס"כ על מלכי האומות עובדי כוכבים שנאמר והיה ביום ההוא יפקד ה' על לב המרוס במרוס ועל מלכי האדמה על האדמה (ישעיה כד כא) וזה הוא מן מילתא פ' בשלח מס' דשירה פ"ב, וכן הוא בתחומא בשלה אות י"ג ומדרש שמואל פ"ח: (צ) אכל לעולם הבא, בנדפס אכל לעתיד, גם אחר הסיוס מפרשה משפטים מנאל בנדפס את י"ס הנה אנכי שולח מלאך זש"ה כי מלאכי יוה"ל, עד סוף הפרשה, וליחא בכ"י, והיה גם לפני הרב בעל הערוך בילמדנו, והתחומא בנדפס מספר שמות הוא הילמדט, ומה שהביא הערוך בערך פרמא נחלחל במאמר הזה:

[א] זש"ה כי לקח טוב, מונבא בילקוט ריש תרומה רמז שס"ג בשם התחומא וכן מונבא בילקוט משלי רמז תתקל"ה